

МАКТАБ VA HAYOT

ISSN 2010-5460

5/2010

Ilmiy-metodik jurnali

Ушбу сонда:

2-бет

Ф.А.АЗИМОВА
“Оила – маҳалла – мактаб
хамкорлиги” концепцияси
доирасида вояга
етмаганлар ўртасида
девиант хулқ-атворнинг
олдини олиш

19-бет

Г.Б.АТАЕВА
Болаларнинг теvarак-
атрофни ўрганишда
боғланган нутқини
ривожлантириш

22-бет

Н.ИСАҚУЛОВА
Экологик тарбия бериш
юзасидан фанлараро дарс
ишланмаси

E-mail: maktabvahayot@sarkor.uz

усулларини намоёйиш этиш.

Педагогик ўйинли машғулотлар ҳозирги кундаги ўқув- тарбиявий жараёнга қуйидаги янги сифатларни олиб киради:

- ўқув жараёнини намоён этувчи тақлидли моделнинг, яъни ўқув материалнинг мазмунини.
- ўргатувчи ўйинли моделда бўлғуси касбий фаолият шакли ва вазифалари бўлимларини;
- талабаларнинг ўқув фаолиятини ҳақиқий ўқув жараёнига яқинлаштиришни.
- таълим ва тарбия бериш жараёнининг бирлигини.
- фаолиятни ўқитувчи томонидан ташкил этилиши ва бошқарилиши ҳамда талабалар томонидан амалга оширилиши;
- машғулотлардан кенг миқёсда фойдаланишни.

Педагогик ўйинли машғулотларда қуйидаги педагогик вазифалар амалга оширилиши керак:

- бўлажак мутахассисларга касбий фаолият тўғрисида бир бутун тушунча бериш;
- касбий предмет ҳамда ижтимоий тажриба ҳақида яқка тартибда бирлашиб қарор қабул қилишни ўзлаштириш;
- касб бўйича назарий ва амалий фикрлашни ривожлантириш;
- касбий мойилликни шакллантириш ва унинг ҳосил бўлишига шароит яратиш ва б.

Педагогик ўйинли машғулотларнинг анъанавий усуллардан сифат жиҳатидан фарқи шундаки, бунда ўқув жараёни қатнашчиларининг биргаликда бор муаммони ечишга келиши натижасида касбий фаолият қонуниятлари ҳосил бўлади, лекин бу касбий фаолият ва касбий тафаккур ҳаракатлари дидактик асосланган, услубий томондан таъминланган ва ҳужжатлар билан исботланган бўлиши керак. Буни шундай амалга ошириш керакки, педагогик ўйинли машғулотларда қатнашувчилар шу давргача

эгаллаган жами билимларини намоён эта билсин. Булар қуйидагилардан иборат:

- касбий фаолиятни бир бутун ҳолда кўра билиш, унинг объектини ташкил этувчи қисмларини ажрата олиш;
- педагогика фанининг ривожланиши, мақсади ва ҳолатларининг қайта ташкил бўлишида кўриладиган натижаларни ажрата олишни билиш;
- вазифани бажариш, изоҳлаш ва аниқ шароитда мақсадга эришишни таъминловчи ҳаракат таълимини ажрата билиш;
- масалаларни ечишдаги ҳаракатларни амалга ошириш;
- олган натижаларни умумлаштириш ва баҳолаш.

Шундай қилиб, педагогик ўйинли машғулотлар модели талабаларнинг ўқув жараёнида фаолиятни эгаллашга қаратилиши керак. Ўйинларни ўтказишда педагогик вазиятлар тўлиқ таҳлил этилиб, уларни бажариш усуллари тўлиқ муҳокама қилинади. Таълим олувчилар олдида аниқ ўйиннинг мақсади қўйилади. Баҳолаш учун экспертлар қўйилади. Ўйинлар гуруҳ ёки жамоа асосида амалга оширилади.

Фан ўқитувчиси ўйин танлашда дарсга ажратилган вақт, ўқувчиларнинг тайёргарлиги, ўқув материалларининг мазмунига алоҳида эътибор қаратиши лозим. Дарс жараёнида ўйинларни амалиётга татбиқ этишда суҳбат, кўргазмали, амалий усуллардан фойдаланиш мумкин. Машғулот якунида ўйин натижалари таҳлил қилинади. Ўқувчиларга керакли тавсиялар берилади. Демак таълим жараёнида педагогик ўйинлардан фойдаланиш ўқитувчидан ижодкорлик, ташаббус ва касбий маҳоратни талаб қилади. Бу эса дарс самарадорлигини оширишда асосий омил ҳисобланади.

ЭКОЛОГИК ТАРБИЯ БЕРИШ ЮЗАСИДАН 5-СИНФ УЧУН ФАНЛАРАРО ДАРС ИШЛАНМАСИ

Н.ИСАҚУЛОВА - ЎМКХТТКМО ва УҚТИ докторанти

Кадрлар тайёрлаш миллий дастурида узлуксиз таълимни ислоҳ қилиш йўналишларида ҳам «таълимнинг барча даражаларида таълим олувчиларнинг ҳуқуқий, иқтисодий, экологик ва санитария-гигиена таълими ҳамда тарбиясини такомиллаштириш» деб белгилаб берилгани бошланғич таълим, умумий ўрта таълим ҳамда касб-хунар таълими ўқувчиларига фанлараро экологик тарбия беришга имкон беради. Экологик тарбия бугунги замон талаблари эътиборида, экологик муаммоларнинг олдини олиш каби масалаларни ҳал этишда табиат ва жамият тараққиёти қонуниятлари тўғрисидаги экологияга оид билимларни ўзлаштиришда фанлараро экологик тарбия беришни узлуксиз таълим жараёнида олиб бориш мақсадга

мувофиқ бўлади. Узлуксиз таълим жараёнида ўқувчиларга фанлараро экологик тарбия бериш мазмуни ўқувчиларни экологик таълим бериш ва тарбиялашда табиат олдидаги онгли муносабатга таянилади. Давлатимиз келажаги ўқувчи-ёшларни экологик тарбиялаш бугунги кун талаби эканлиги, ўқувчиларга фанлараро экологик тарбия бериш масалалари билан боғлиқ мақола мавзусини танлашимизга асос бўлди. Танлаган мақола мавзусининг долзарблиги қуйидагиларда ўз ифодасини топди:

Биринчидан, ўқувчиларга фанлараро экологик тарбия бериш эҳтиёжининг узлуксиз таълим билан ўзвий боғлаган ҳолда умумий ўрта таълим ўқувчиларини фанлараро экологик тарбиялаш. **Иккинчидан**, узлуксиз таълим тизимида умумий

ўрта таълими ўқувчиларига фанлараро экологик тарбия беришга оид муаммонинг тадқиқ этилмаганлиги. **Учинчидан**, ўқувчиларга гуманитар фанлараро экологик тарбия бериш ўқувчи хулқ-атвори, фикрлари ҳамда муносабатлари кўрсаткичлари ёрдамида эмпирик даражада ўрганишнинг етарли ҳолатда эмаслиги. **Тўртинчидан**, узвийлигини таъминлаган ҳолда умумтаълим ўқувчиларига фанлараро экологик тарбия беришнинг илмий-услубий асосланмаганлиги. **Бешинчидан**, умумтаълим мактаб ўқувчиларига фанлараро экологик тарбия бериш юзасидан амалий-услубий тавсия ва педагогик хулосаларнинг ишлаб чиқилмаганлиги.

Умумий ўрта таълимда экологияни фақатгина фанларнинг таркибида эмас, балки дифференциялашган ҳолда фанлараро экологик тарбияни шакллантириш лозим. Қуйида биз фанлараро экологик мазмундаги дарс ишланмасини тавсия этамиз. Мазкур дарс жараёнида экологик тарбияни «Ботаника», «География», «Тарих», «Ватан туйғуси», «Адабиёт», «Она тили» ва «Математика» фанлари алоқадорлигида фан мавзулари таҳлилида ўзлаштирилади.

Мавзу: Экологик тарбия бериш юзасидан фанлараро дарс ишланмаси.

Мақсад:

а) Таълимий мақсад: фанлараро экологик билимларни шакллантириш.

б) Тарбиявий мақсад: фанлараро экологик тарбия бериш

в) Ривожлантирувчи мақсад: фанлараро мантикий тафаккурни ўстириш.

г) Мотивацион мақсад: фанлараро мустақил хулосага келиш

Жихоз: дарсликлар, қоғоз, фламастер.

Услуб: «Пинборд»

Дарснинг бориши:

I. Ташкилий қисм: Саломлашиш, навбатчи ахбороти, ўқувчиларни дарсга тайёрлаш.

II. Уй вазифасини сўраш ва баҳолаш: такрорлаш

III. Янги мавзу: Экологик тарбия бериш юзасидан фанлараро дарс мавзуси.

Азиз ўқувчилар, бугунги дарсимизни фанлараро алоқадорликда олиб борамиз. Мазкур вазифани ишлаб чиқишда табиий, ижтимоий, гуманитар ҳамда аниқ фанлар алоқадорлигида экология ҳақидаги билимларимизни умумлаштирамиз. Ҳар бир фан туркумидаги ўқувчиларидан аниқланган экологик мазмундаги мавзуларни «Пинборд» усулида ўрганамиз. «Ботаника» фанида «12§. Илдизнинг тупроқдан сув ва минерал моддаларни шимиши» мавзуси, «География» фанининг «29§. Организмларнинг ер қобиғига таъсири» мавзуси, «Тарих» фанининг «6§. Инсоният ҳаётидаги ўзгаришлар» мавзуси, Ватан туйғуси фанининг «Она юрт» шеъри, «Адабиёт» фанининг экологик мазмундаги мақол ва топишмоқлардан намуналар, «Она тили» фанидан экологик мазмундаги машқ

ҳамда «Математика» фанидан экологик мазмундаги масалаларни ечиш орқали бугунги муаммони ўрганиб чиқамиз. Мунозарани бошлаш учун қуйидаги савол ва топириқларни бажаринглар:

1. Ўсимлик илдизининг энг муҳим вазифаси нимадан иборат?

2. Организмлар ер қобиғига қандай таъсир кўрсатади?

3. Инсоният ҳаётида қандай ўзгаришлар бўлган?

4. «Она юрт» шеърининг таҳлили.

5. Инсоннинг экологик тарбиясига хизмат қилувчи мақол ва топишмоқларни топиш ва таҳлил қилиш.

6. Экологик мазмундаги машқ ва масалаларни ечиш.

Мунозара вақтида ўқувчилар юқорида қайд этилган мавзулар асосида савол ва топириқларни ишлаб чиқадилар. Ўқитувчи ўқувчиларнинг мунозара вақтида шаклланган хулосаларини асосий хулосалар, кўринишида қоғоз варағига ёзишларини кузатади, назорат қилади. Ўқувчиларнинг асосий хулосалари қуйидагича:

- Ўсимликлар илдизининг муҳим вазифаси тупроқдан сув ва унда эриган озик моддаларни шимиб олиб, ер усти қисмига узатишдан иборат.

- Ўсимликлар ҳаводаги ҳамма кислородни ҳосил қилади, янгилаб туради. Ўлган ҳайвонларнинг қолдиқлари сув тағига чўкиб зичлашиб, оҳақтош ва бўр қатламларини ҳосил қилади. Тупроқдаги микроорганизмлар тупроққа тушган органик қобиқларни тезда чиритиб, гуусга айлантириб, тупроқни унмдор қилади.

- Тарих фанидан маълумки, қадимги одамлар асосан териб-термачлаш, овчилик қилиш билан кун кечирганлар. Табиатнинг инсон устидан ҳукмронлиги унинг ҳаётидаги ўзгаришларда намоён бўлади.

- Ватаннинг беқиёс бойликлари, гўзал табиати ва қулай шарт-шароитлари учун севиш даркор. Шу билан бирга қадрдон макон ва қутлуг маскан учун ҳам ардоқламоқ зарур.

Тупроғинг зар,

Тошинг гавҳар,

деган ҳам бор.

Яғонасан,

Жононасан,

деган ҳам бор.

- Ёмғир ёғиб турганда қарға қандай дарахтга кўнади? (хўл дарахтга)

Қайси жойда дарёлар сувсиз,

Шаҳарлар уйсиз бўлади. (харитада)

- Ер тўйдирар, ўт қуйдирар.

Эксанг, ўрасан.

Машқ. Ўқинг. Гап мазмунига кўра тиниш белгиларини қўйинг.

Организмларнинг Ернинг сув қобиғига таъсири борми? Ўсимликларни «кислород фабрикаси» дейишади. Табиатни муҳофаза қилинг.

Масала. Агар тўғри тўртбурчак шаклидаги унмдор ернинг бир томони 12 см бўлса, периметри эса 44 см бўлса, унинг юзини топинг.

а – 12 см

в - ?

P - 44 см

S - ?

Ечиш: $P=(a+v) \cdot 2$

1) $44:2=22$

2) $22-12=10$

$S=a \cdot v=12 \cdot 10=120 \text{ см}^2$

Жавоб: $S=120 \text{ см}^2$

Ўқитувчи маслаҳат ва тавсиялар орқали доскада илиб қўйилган қўғоз варағидаги ўқувчилар хулосаларини умумлаштиришга кўмак беради. Мазмунига қараб ўқувчилар маълумотларни тартиблайдилар ва гуруҳларга бўладилар. Йўналтирувчи чизиқ ва бошқа белгилар ёрдамида уларнинг ўзаро муносабатларини (бир бутун ёки қарама-қарши нуқтаи назардан) белгилайдилар. Ўқувчилар маълумотларни қуйидагича тартиблайдилар:

- Организмларнинг ер қобигига таъсири

- Ўсимлик илдизининг энг муҳим вазифаси

- Инсоният ҳаётидаги ўзгаришлар

- Она – юрт

- Мақол ва топишмоқлар инсоннинг экологик тарбиясига хизмат қилади.

- Экологик мазмундаги машқ ва масалалар ечими ўқувчининг экологик тарбиясини оширади.

Хулоса қилиб шуни айтиш мумкинки, ўқувчига фанлараро экологик тарбия бериш юқоридаги мавзулар алоқасида амалга оширилади деб, ўқувчилар томонидан амалга оширилган фаолиятга яқун ясайди, таҳлил қилиб, баҳолайди.

IV. Ўтилган мавзунини мустаҳкамлаш: Мавзунини қуйидаги саволлар асосида мустаҳкамлаш:

1) Тупроқдаги сув ва унда эриган моддалар ўсимликка қандай қилиб ўтади?

2) Илдиз босимининг роли нимадан иборат?

3) Баҳорда кесилган дарахтлар танасидан нега суюқлик (шира) оқади?

4) Организмлар таъсирида ер пўстида қандай ўзгаришлар содир бўлади?

5) Тупроқ нима?

6) Тупроқни нималардан ҳимоя қилиш керак?

7) Тупроқларни унумдор қилиш учун қандай ишларни амалга ошириш керак?

8) Бир тўда ғоз учиб борар экан. Бир ғоз келиб: «Эй юз ғоз, саломат бормисиз?» дебди. Шунда улардан бири айтибди: «Биз юз ғоз эмасмиз, яна биз миқдори ғоз бўлса ва яна бизнинг ярмимиз миқдори ва ярмимизнинг ярми бўлса, у ҳолда сен қўшилсанг юз ғоз бўламиз» дебди. Осмондаги ғозлар қанча экан? (Жавоби 36та. Яъни $36+36+18+9+1=100$)

9) Дастлабки одамзод уюшмаларининг ҳар бирида табиатга бўлган муносабатларини аниқланг.

10) Авлодларга мерос тупроқ,

Олтин бешик.

Шеър мисрасини таҳлил қилинг.

Уйга вазифа: такрорлаш.

In this article presented materials pertinent to importance of developing in young generation ecological training and principals of interconnectivity of ecological training problems.

БОЗОР МУНОСАБАТЛАРИ ШАРОИТИДА ЎҚУВЧИЛАРНИНГ ИШБИЛАРМОНЛИК ВА ТЕЖАМҚОРЛИК ФАОЛИЯТИНИ ТАШКИЛ ҚИЛИШ

Ў.ТОҲИРОВ - Низомий номидаги ТДПУ аспиранти

Инсоният тараққиётининг ҳозирги босқичи барча соҳаларда замонавий технологиялар ривож билан боғлиқ экан, ишбилармонлик ва тежамкорлик йўлларини пухта ўзлаштирган баркамол авлоднинг тарбиялаш Республикамиз таълим тизимининг муҳим вазифаларидан бири сифатида юзага чиқади. Бу масаланинг асосий ечими умумий ўрта таълим мактаблари меҳнат таълими дарсларини мақсадга мувофиқ ташкил қилиш билан ҳал этилади.

Меҳнат таълими дарслари мактаб устахоналарида олиб борилади ва амалий машғулоти тарзида ташкил қилинади. Машғулотларга тайёрланиш жараёни сермашаққат иш ва ўқитувчи фаолиятининг жуда муҳим қисмидир. Олиб бораётган тажрибаларимиздан маълумки, янги мавзу доирасида дарсларга тайёрланишда ўқитувчи ўқувчиларнинг бирор буюмни тайёрлашларига қанча вақт кетса, шунча, баъзан ундан ҳам кўп вақт

сарфлайди. Агар дарсга тайёрланиш вақти «тежаб» қолинса, у ҳолда бу дарсларнинг сифатига таъсир этади. Дарс вақтини сақлаб қолишнинг ягона усули – уни машғулотларни ишлаб чиқишда аямасликдир. Бунинг учун ўқитувчи ўз иш режасини пухта ва мукаммал ишлаб чиққан бўлиши керак. Ишлаб чиқилган режа асосида меҳнат таълими дарслари ташкил қилинади.

Устахоналардаги дастлабки машғулотларнинг хусусияти шундан иборатки, бунда асбобларнинг номини ҳам, иш усулларини ҳам, меҳнат хавфсизлиги қоидаларини ҳам, иш жойларидаги тартиб ва ҳоказоларни ҳам тушунтиришга тўғри келади. Шу муносабат билан тушунтириш ва машғулоти мавзусини таърифлаб бериш ишлари олиб борилади.

Ўқувчиларга меҳнат таълими дарсларида ишбилармонлик ва тежамкорлик ишларини ўргатишда бозор иқтисодиёти қонуниятлари талаблари асосида сифатли, рақобатбардор,